

MONOKgraphia

**Tanulmányok
Monok István 60. születésnapjára**

Szerkesztette:
Nyerges Judit, Verók Attila, Zvara Edina

A kötet megjelenését támogatta:

Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
Eszterházy Károly Egyetem
Szegedi Tudományegyetem

A borítót Kokas Károly tervezte

ISBN 978-963-09-8702-8

Minden jog fenntartva

© Kossuth Kiadó 2016

© Kokas Károly 2016

Felelős kiadó Kocsis András Sándor
a Kossuth Kiadó Zrt. elnök-vezérigazgatója
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Könyvkiadási igazgató Szuba Jolanta
Műszaki vezető Papp Miklós

www.kossuth.hu / e-mail: kiado@kossuth.hu

A nyomtatás és a kötés a Prime Rate Kft.-ben készült
Felelős vezető dr. Tomcsányi Péter

Tartalomjegyzék

Előszó	7
Köszöntők	
Géczi János (Veszprém): Szoros ábécérendben: <i>a hatvanas Monok Istvánnak</i>	9
Jankovics József (Budapest): A Monok István-univerzum	10
Ötvös Péter (Szeged): a Monok	14
Frédéric Barbier (Paris–Chatou): Avec István Monok, une page de l’histoire européenne, au tournant des XXe et XXIe siècles	15
Farkas Gábor Farkas (Budapest): Dudith András és Jethro Tull	17
Holl András (Budapest): Nomen rosae – Monok István köszöntése	22
Dušan Katuščák (Žilina/Zsolna): Priateľský pozdrav pre prof. Istvána Monoka – Friendly greeting to Professor István Monok	23
Kiss Barbara (Budapest): A nemzet könyvtárosa 1999–2009	24
Kis-Tóth Lajos (Eger): Köszöntő	27
Mader Béla (Szeged): Köszöntésfele	28
Németh S. Katalin (Budapest–Celldömölk): Példaképek: Szubjektív portré egy könyvtáros házaspárról	31
Gernot Nussbächer (Brassó): Ein Gruß- und Dankeswort aus Kronstadt	37
Csapó Mónika (Budapest): 60 szó	38
Tanulmányok	
Ács Pál–Petneházi Gábor (Budapest): Késre menő vita 1571-ben Murád Dragomán (Somlyai Balázs) és Arnoldus Manlius között	39
Balázs Mihály (Szeged): A Zrínyi-könyvtár három tételéről (Könyvjegyzékmérgezés ellen való orvosság)	46
Balázs Péter (Szeged): A „spinozista” Martinovics – értelmezési kísérlet (második nekifutás)	51
Barátné Hajdu Ágnes (Budapest): A Csongrád Megyei Általános Tanító Egyesület tevékenysége és illusztrációs pályázatai a két világháború között	56
Frédéric Barbier (Párizs–Chatou): Un exemplaire exceptionnel: le <i>Theuerdank</i> de Melchior Pfünzing à la Bibliothèque du château de Chantilly	62
Bene Sándor (Budapest): A sztoikus Zrínyi	69
Jan-Andrea Bernhard (Castrisch–Zürich): Die alte Klosterbibliothek Disentis: Ein buchgeschichtlich bemerkenswerter Fund	87
Bitskey István (Debrecen): Pázmány Péter és a Reihing-vita: Adalék az érseki könyvbeszerzéshez	98
Bujtás László (Budapest): Egy elfeledett 18. századi erdélyi főúri könyvtár nyomában: Kendeffi Elek hollandiai könyvvásárlásai (1761–1762)	102
Czibula Katalin (Budapest): Két kézirat: egy német nyelvű dráma és egy fordítás: Katona József <i>Jolánta a’ Jerusálemi Királyné</i> című drámafordításának szövegkiadásáról	109
Császtvay Tünde (Budapest): Az átlátszó, szomorú város modern fényei: Mikszáth Kálmán Budapest-élménye	114
Csepregi Zoltán (Budapest): A Barcaságtól Pennsylvániáig: Lucas Rauss (1724–1788) önéletrajza	121
Csernus Sándor (Szeged): Jean de Joinville történetének kéziratai, első kiadásai és a könyvnyomtatók felelőssége	132

Csorba Dávid (Debrecen): Az Ország Ilona feletti hiányzó temetési beszéd esete	137
Andrea De Pasquale (Bologna): Bodoni in Ungheria: la corrispondenza con il conte Sámuel Teleki.....	143
Marisa Midori Deaecto (São Paulo): István Monok: un historien à l'échelle européenne	149
Deé Nagy Anikó (Marosvásárhely–Eger): Teleki Sámuel végakarata	154
Dukkon Ágnes (Budapest): Frölich Dávid humora: Időjós-lási kommentárok az 1641-ben Nürnbergben kiadott kalendáriumában.....	163
V. Ecsedy Judit (Budapest): Schauff pozsonyi könyvkiadó kétnyelvű hirdetése (1790)	170
Emődi András (Nagyvárad): A <i>Schola Rivulina</i> Nagybányán fennmaradt köteteiről	174
G. Etényi Nóra (Budapest): Aktualitás és reprezentáció: Matthäus Wagner (1648–1694) ulmi kiadó <i>almanach royaljai</i>	183
Fata Márta (Tübingen): „Dem Verdienst die Krone!": Bemühungen um die Ehrendoktorwürde der Universität Tübingen für den lutherisch-evangelischen Superintendenten István Czékus in den Jahren 1877 und 1889	190
Fazekas István (Budapest): Egy könyvjegyzék tanulságai: Heresinczy Péter győri püspök, kancellár és a hagyatékában összeírt könyvek (1590).....	195
Fekete Csaba (Debrecen): Csallóközi formula avagy református agenda a 16–17. századból	202
Font Zsuzsa (Szeged): A spiritualizmus és a radikális pietizmus irodalma Szebenben: Andreas Teutsch könyvei a Brukenthal-gyűjteményben.....	209
Géczi János (Veszprém): Az enciklopédikus Plinius a rózsákról.....	214
Granasztói Olga (Budapest): Litteris in Patria Augendis?: Könyvtártörténeti elmélgedések a „másik” Apponyi könyvtár sorsának apropóján, 1774–2011	220
Gudor Kund Botond (Gyulafehérvár): Bod Péter és a németalföldi peregrináció.....	228
Tatjana Guszarova (Moszkva): A hivatalos érintkezés nyelve Magyarországon a XVII. században	252
Hamvas Endre–Keserű Bálint (Szeged): Köleséri Sámuel tudományos-irodalmi fő művének sorsa	257
Hegy Ádám (Szeged): Fábián János békési református tanító veszedelmes könyvei	260
Doina Hendre Biro (Gyulafehérvár): La vocation de mécènes des Batthyány : Résidences, palais et châteaux.....	268
Horváth Iván (Budapest): Egy régi metafora	280
H. Hubert Gabriella (Budapest): Az Evangélikus Országos Könyvtár korai történetének a vázlata	283
Hubert Ildikó (Budapest): Feljegyzés Károlyi Gáspár haláláról: Sóvári Soós Kristóf posztilláinak kéziratos toldalékában.....	289
Imre Mihály (Debrecen): Incunabula Hungarorum – a magyar őstörténet olvasata Wittenbergben, a gyászévtizedben	294
Jankovics József–Kőszeghy Péter (Budapest): Kisvárdai viszonyok – Telegdi Kata verses levele.....	305
Jankovits László (Pécs): Vizsgálódások Jacobus Piso és a bécsi Ausonius-kiadás körül	337
János Szabolcs (Nagyvárad): Magyar főúri családok Bécs 18. századi színházi kultúrájában.....	341
Káldos János (Budapest): „...egyig le kell vágni, hogy legyen egy hit”: Szilvási János beszéde Kolozsvárott 1593 októberében	347
Z. Karvalics László (Szeged): A múzsák a háborúban sem hallgatnak (Szempontok és példák egy furcsa fogalmi négyesög értelmezéséhez).....	353
Katona Tünde (Szeged): Kellemes szomszédság: Összetartozó emlékkönyv- bejegyzésekről.....	361

Olga Khavanova (Moszkva): Magyar hivatalnokok nyelvtudása és a felvilágosult abszolutizmus reformtörekvései	366
Király Péter (Kaiserslautern): Johannes Thesselius kottás bejegyzése Clemens Hizler emlékkönyvébe (1611)	371
Kiss Farkas Gábor (Budapest): Az első, részben magyar nyelvű nyomtatvány (Melanchthon: <i>Elementa Latinae grammatices</i> , Krakkó, Vietor, 1526)	375
Brigitte Klosterberg (Halle an der Saale): Hungarica in den Beständen der Bibliothek und des Archivs der Franckeschen Stiftungen zu Halle	380
Knapp Éva (Budapest): Egy ismeretlen mariánus ferences könyvtár a 18. században	385
Kokas Károly (Szeged): Digitális bölcsészet 2016: A bölcsészek és az informatikai megközelítés: régen és most	405
Klára Komorová (Turócszentmárton): Torzá súkromných knižníc z bratislavskej Kapitulskej knižnice	413
Kovács András (Kolozsvár): Gyulafehérvári séta Bethlen Miklós kancellárral	418
Krász Lilla (Budapest): Bibliofil főurak: gróf Festetics György orvostudományi könyvgyűjteményéről (Vázlat)	425
Sz. Kristóf Ildikó (Szeged–Budapest): „Indi legendi & scribendi usum mirantur”: Egy kulturális sztereotípiá múltjáról és régi magyarországi előfordulásáról	435
Kruppa Tamás (Szeged): Történetíró Róma(?) városában: Egy tervezett(?) Erdély-történet nyomában	447
Tuomo Lahdelma (Jyväskylä): Márai és Mannerheim	454
Lázár István Dávid (Szeged): „Melior fieri studeo, si possim”: A tudatlanság és morális következményei Petrarcánál	458
Christine Lebeau (Párizs): Négocier des savoirs d’État : les <i>Observations</i> de Jean-Claude Flachet sur le royaume de Hongrie	463
Lengyel Réka (Budapest): A visszanyert könyvtár: A Széll Farkas-gyűjtemény feldolgozásának lehetőségei a 21. században	472
K. Lengyel Zsolt (Regensburg): Bogyay, Borbándi, Molnár: Három hagyaték egy bajorországi magyar gyűjteményben	479
Jean-Michel Leniaud (Chartres): Viollet-le-Duc et les Vampires	485
Lipták Dorottya (Budapest): Szeletek az „erdélyi” könyves- és sajtóvilág 19. századi történetéből: Pályaívek, generációk, tendenciák várostörténeti és vállalkozástörténeti kontextusban	491
Eva Mârza–†Iacob Mârza (Gyulafehérvár): Alte rumänische Bücher in der Széchényi-Nationalbibliothek in Budapest	504
Mikó Árpád (Budapest): A Bibliotheca Corviniana és az aranyozott corvina-kötések	510
Elmar Mittler (Göttingen): Von der Bibliotheksgeschichte zur Bibliothek als Geschichte: Neue Konzepte kulturanthropologischer bibliothekshistorischer Forschung	515
Oláh Róbert (Debrecen): Adalékok az „et amicorum” possessorbejegyzésekhez	521
Orlovsky Géza (Budapest): Az Istvánffy-könyvtár egy kötete a Pálos Könyvtárban	527
Ősz Sándor Előd (Kolozsvár): A Vizsolyi Biblia eddig ismeretlen példánya a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárában	533
Ötvös Péter (Szeged): Opitz Márton olvas	541
Pajor Enikő (Szeged): „Et musique est une science, Qui veut qu’on rit et chante et dance”: à la recherche des traces françaises de l’ars subtilior	546
Pálffy Géza (Budapest): Két elfeledett hungarikum keletkezéséről: Johann Probst munkái az 1681. évi soproni királyné-koronázásról és országgyűlésről (Bécs, 1682)	554
Péter Katalin (Budapest): A főnemesség olvasmányaitól a gyöngyösi rektorig a 16–17. században	562
Pintér Márta Zsuzsanna (Eger): Két pálos könyvjegyzék tanulságai	568

Ferenc Postma (Amszterdam): Warum Johannes Gele Debreceni bei Nacht und Nebel aus Franeker verschwunden ist: Die Franeker Inventarliste seiner dort hinterlassenen Bücher und Güter (1661).....	574
Ursula Rautenberg (Erlangen): Eine Inkunabel, die Johannes Sambucus besessen hat: Der „Herbarius latinus“ (Mainz: Peter Schöffer, 1484) im Besitz der Universitätsbibliothek Erlangen-Nürnberg	586
Ritoókné Szalay Ágnes (Budapest): Egy római kő és könyvésze.....	593
Christian Rother (Gundelsheim): Zwanzig Jahre EDV in der Siebenbürgischen Bibliothek Gundelsheim: Erweiterter Aufsatz der auf der Jubiläumstagung des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde am 12.09.2015 vorgetragenen PowerPoint-Präsentation	599
Rozsondai Marianne (Budapest): Erdélyi kötések további csoportjai a 17. századból	604
Helena Saktorová (Turócszentmárton): Genealogické údaje k rodinám Zai a Petrőci.....	610
Sándor Klára (Szeged): Az OSZK (szerencsére nem kenyér)bogaras kéziratáról.....	613
Andrea Seidler (Bécs): Samuel Teleki und Ludwig Höhnel in Ostafrika: Analyse eines Reiseberichtes.....	620
Simon Melinda (Szeged): Felgyűrt inguuj helyett vasalt köpeny: A nyomda- és nyomdászábrázolások átalakulása a 19–20. század fordulóján.....	630
Thomas Şindilariu (Brassó): Die Anfänge der siebenbürgischen Landeskunde im Umfeld der Freimaurer und Samuel von Brukenthals.....	637
Sipos Gábor (Kolozsvár): A <i>Kiss catechismus</i> ismeretlen kiadásának sajátos példányáról	649
†Soós Tamás (Eger–Mezőkövesd): كچى كى كى Kebikecs, a keleti kéziratok Dzsinnje és a könyvészet mágusai, a Szahafok	651
Szelestei N. László (Budapest): Bél Mátyás <i>Bars vármegye leírása</i> című kéziratának egyik bírálója: Pongrácz Gáspár esztergomi kanonok	656
Szentmártoni Szabó Géza (Budapest): Istvánffy Miklós feljegyzése Mátyás király egykori római lovas képéről	660
Szilágyi Emőke Rita (Budapest): <i>Epistolae familiares</i> – baráti (?) levelek: Oláh Miklós barátai levelezése tükrében.....	668
Szoliva Gábor OFM (Budapest): „...secundum modum Ecclesiae Zagrabiensis”: Egy középkori pszaltérium metamorfózisa	673
Szörényi László (Budapest): A Festetics-kódex Petrarca-fordításai a költőre vonatkozó újabb kutatások fényében: (Vázlat).....	680
Tóth Zsombor (Budapest): Cserei olvas...: Írásantropológiai és olvasástörténeti megfontolások az ifjú Cserei Mihály íráshasználati habitusában (Esettanulmány)	692
Tóth Zsuzsanna (Budapest): Egy könyvről... ..	700
Tusor Péter (Budapest): Trinkell Zakariás prímási gyóntató küldetése a bécsi udvarba (1664. augusztus)	706
Varga András (Szeged): A szegedi Rómeó és Júlia: Tóth Katalin levelei ifj. Horváth Istvánhoz	715
P. Vásárhelyi Judit (Budapest): Bibliaolvasó kalauz a 18. században.....	721
Véghseő Tamás (Nyíregyháza): Bacsinszky András munkácsi püspök könyveinek jegyzéke 1790-ből	726
Viskolcz Noémi (Szeged): A Bibliotheca Windhagiana: egy különleges arisztokrata könyvtár a 17. századból	745
Voigt Vilmos (Budapest): A vallási kultúra középkori fázisai a Kárpát-medencében	750
Ulrich Andreas Wien (Landau): Reformatorische Ideen auf dem Dorf: Interdisziplinäre Vielfalt im Werk von Damasus Dürr (ca. 1535–1586)	758
Tabula gratulatoria	769
Személy- és helynévmutató	771
Fremdsprachiges Inhaltsverzeichnis	843

Felgyűrt ingujj helyett vasalt köpeny

A nyomda- és nyomdászábrázolások átalakulása a 19–20. század fordulóján

A nyomdászjelvények különleges típusát képezik azok az ábrázolások, amelyek magát a műhelyt és az ott dolgozó szakembereket mutatják be. Ezek általában a nyomdászoknak munkájukkal szemben érzett büszkeségét hivatottak ábrázolni – például az általuk választott mottókkal is. Ilyen volt többek között az *Ex fumo in lucem*,¹ vagy a rendkívül elterjedt *Vitam mortuis reddo*, amelyet holland, német és svájci cégek is használtak jelvényeiken a 18. században.²

Ezek a jelvények kiváló művelődéstörténeti adalékokkal szolgálnak a nyomda berendezéséről, az egyes munkahelyek elhelyezkedéséről és a munkafolyamatokról. Ezt a kutatási lehetőséget az 1920-as években Annemarie Meiner vetette fel először egy rövid cikkben.³ Jó fél évszázaddal később Abraham Horodisch is foglalkozott a témával és gyűjtését először folyóiratban,⁴ majd könyvben közölte.⁵ A kérdéssel a közelmúltban érintőlegesen foglalkozott Rosa Margarita Cacheda Barreiro, ám ő inkább azt elemezte, hogy milyen ikonográfiai elemekkel fejezte ki a nyomdász az egyéniségét, a világképét. Ennek megfelelően az általa közölt harminckét ábra egyikén sem szerepel nyomda vagy nyomdász.⁶

A Horodisch által közzétett képek túlnyomó többségén (nyolcvan ábrázoláson) nyitott vagy csukott könyv szerepel, és csupán tizenöt ábrázolja a nyomdát. Ez utóbbi csoport pedig kizárólag a párizsi Jodocus Badius (Josse Bade) három közismert jelvényéből és azok különböző 16. századi utánzataiból áll.

Jodocus Badius (Párizs, 1529)

Michel de Roigny (Párizs, 1587)

¹ Johann BRUNNEMANN, *Commentarius in codicem justinianum*, Leipzig, Tarnov, 1717 (OSZK 501.596).

² Humphrey PRIDEAUX, *Histoire des juifs et des peuples voisins*, Tome quatrième, Amsterdam, Henri du Sauzet, 1722 (OSZK B. hist. 442.y.); Paolo ZACCHIA, *Quaestionum medico-legalium tomi tres*, Nürnberg, Johannes Georg Lochner, 1726 (OSZK 501.585); Johann Jakob ZIMMERMANN, *Opuscula theologici, historici et philosophici argumenti*, Tomi prioris pars I, Zürich, Gessner, 1751 (OSZK Th. u. 843.).

³ Annemarie VOGT-MEINER, *Signete der Frühzeit mit Buchdruckerpressen*, Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik, 1925, 105–111.

⁴ Abraham HORODISCH, *Buch und Buchdruckpresse im Druckersignet des 15. und 16. Jahrhunderts*, Philobiblon, 1974/3, 166–194.

⁵ Abraham HORODISCH, *The book and the printing press in printer's marks of the fifteenth and sixteenth centuries*, Amsterdam, Erasmus, 1977 (Safaho monographs, 7). Magyarul megjelent: *Kiadói és nyomdászjelvények: szakirodalmi szöveggyűjtemény*, II, szerk. SIMON Melinda, Szeged, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2010 (Habent sua fata libelli, 6), 9–48.

⁶ Rosa Margarita CACHEDA BARREIRO, *Aproximación iconográfica a la figura del impresor a través de sus marcas tipográficas: Una visión emblemática del siglo XVI*, Cuadernos de arte e iconografía, 2002/21, 49–76.

A nevezetes, számtalanszor reprodukált fametszeten három alak látható: a présnél dolgozó nyomó, egy festékező labdákat tartó legény és háttérben a szedő. A fő szerep az előtérben mindig a nyomóé, és mind a három alakot többnyire fiatal, erőteljes férfiként ábrázolják (egyiküket néha nőnek értelmezik a források). Nagyon ritkán jelenik meg egy negyedik személy is⁷ – ez valószínűleg a korrektor figurája, hiszen vagy egy kész kinyomott ívet tart a kezében, vagy a szedő mellett ül. A számos kortárs és közel kortárs utánérzés sem mutat jelentős ikonográfiai változást, egyedül a sajtó karjának olykor meghajlított vonalából lehet következtetni arra, hogy később ez az elem már fémből készült.

Könyvének bevezető tanulmányában Horodisch megállapította, hogy 1500 előtt egyetlen nyomdászjelvény sem ábrázol könyvsajtót. Szerinte ez annak tulajdonítható, hogy „a szimbolikus jelentéstartalom évszázadok során érik be, míg egy újonnan felfedezett gép még nem hordoz annyi gondolattársítási lehetőséget, amennyire ahhoz lenne szükség, hogy alkalmas legyen emblémának”.⁸ Ezért véleménye szerint „majdnem forradalmi hozzáállást jelentett”, amikor Jodocus Badius mellőzte a klasszikus szimbolikát és „az erkölcsi maximákat vagy a jól bevált kereskedelmi és családi jeleket felcserélte egy modern gép funkcionális képével”.⁹

A Badius által választott új ikonográfiai típus rendkívül sikeres lett: nem csupán az említett nyomdászok utánózták jelvényeikkel, de a 17–18. századi emblémás könyvekben és hasonló illusztrált tankönyv jellegű művekben is ugyanezt az ábrázolástípust követték és variálták.¹⁰ Ugyanez a kompozíció szerepel Johannes Amos Comenius képes tankönyvének mindegyik kiadásában; még a 19. századiakban is, annyi különbséggel, hogy itt már teljes egészében vasból készült sajtó és festékező henger látható.¹¹

Tanulmányomban azt próbálom megvizsgálni, hogy ezen a hagyományos képtípuson kívül milyen új ikonográfiai elemek jelennek meg a 19. század végi és a 20. századi magyar és más európai nyomdászjelvényekben?

Természetesen a 20. század nyomdásza is előszeretettel alkalmazták jelvényeiken a jól bevált Badius-féle típus bizonyos elemeit. Sok helyen szerepel sajtó karját húzó nyomólegény, jellemzően szintén a jelvény bal oldalán. Az ábrázolt alakok kivétel nélkül feltűrt ingujjban dolgoznak és testtartásukkal mindig a munka nehézségét hangsúlyozzák.

Markovits és Garai
(Budapest, 1907–1910)

H. Bouillant
(Saint-Denis, 1911)

Tipográfiai Műintézet
(Budapest, 1930)

⁷ Dirk Van Der Borne (Deventer, 1510–1519) és Enguibert de Marnef (Poitiers, 1567) jelvényén.

⁸ HORODISCH, *The book and the printing press*, 5. jegyzetben i. m., 7.

⁹ Uo., 24.

¹⁰ Csupán néhány kiragadott példa: Jan LUYKEN, Caspar LUYKEN, *Spiegel van het menselyk bedryf*, Amsterdam, 1704, 123; Hendrik GRAAUWHART, *Christelijke bedenkingen en voorbeeldelijke zedelessen...*, Amsterdam, 1756, 200; Christoph WEIGEL, *Abbildung Der Gemein-Nützlichen Haupt-Stände*, Regensburg, Weigel, 1698, 69.

¹¹ Johann Amos COMENIUS, *Neuer Orbis pictus für die Jugend, oder Schauplatz der Natur, der Kunst und des Menschenlebens*, Reutlingen, Macken, 1835. (Az 516–517. oldalak között levő 229. ábra.) – Magyarországon is Comenius művének 1685-ös löcsei kiadásában találkozhatunk először ezzel a típussal, lásd TIMKÓ György, *1685-ben jelent meg először Magyarországon a könyvnyomtató műhely ábrázolása*, Magyar Grafika, 1998/6, 110–111.

Rákosi Jenő Budapesti Hírlap
(Budapest, 1903–1925)

Bocskay Nyomda
(Budapest, 1922)

Közművelődési Kft.
(Budapest, 1940)

Ugyanezt az ábrázolástípust találjuk – egészen kis méretben, a jelvény fő alakjai alatt – a Körjegyzői nyomda (Trencsén, 1912), Krammer és Erhardt (Budapest, 1905) és Molnár Mór (Szekszárd, 1908) jelvényein.¹²

A készen vásárolható betűöntődei klisék között is voltak ilyen képek, s ezek felhasználásával is többen készítettek maguknak nyomdászjelvényt, néhány lénia és szedett felirat hozzáadásával téve kissé egyénibbé.

Sajóvidék
(Rozsnyó, 1904)

Buschmann Ferenc
utódai (Budapest, 1931)

Otto Maas' Söhne
(Bécs, 1906)

Részvénynyomda
(Pécs, 1909)

Főiskolai Nyomda (Pápa, 1928–1929)

A szedőszekrény fölé hajló legény sokkal ritkábban szerepel a jelvényeken, hiszen ez nem annyira erőteljes szimbólum, ráadásul nehezebben is ábrázolható, egyszerűsíthető.

Másik alapvető típust képvisel az a kompozíció, amelyen a nyomda vezetője munkatársaival együtt szemléli az elkészült levonatot. Ezek közül a Pestvidéki Nyomda egyik ügyes kezű alkalmazottja szintén egy betűöntődei klisé szétfűrészelve készített gyorsan, olcsón jelvényt.

¹² Az első kettőt reprodukálja: SIMON Melinda, *A jelvényrajzoló Butkovszky Bertalan*, MKsz, 2014/3, 353–366.

Giacomo Agnelli (Milano, 1931)

PESTVIDÉKI NYOMDA

*Pestvidéki Nyomda
(Vác, 1928–1940)*

Sylvester Rt. (Budapest, 1944)

Külön csoportba sorolhatók azok a jelvények, amelyeken csak a nyomdász keze látható, egy öntött betűt vagy egy festékezőlabdát tartva, ezzel szimbolikusan utalva a szakmára.

*Győri Hírlap
nyomdai vállalat
(Győr, 1930–1937)*

*Kellner Ernő
(Budapest, 1932–1936)*

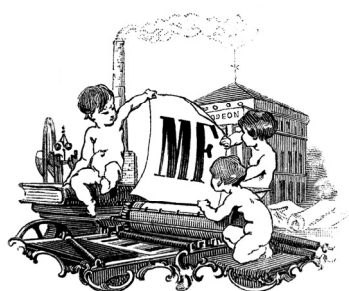

*Otthon Nyomda
(Budapest, 1927–1944)*

*Pápai Ernő
(Budapest, 1927–1930)*

Hasonló allegorikus jelleget mutatnak azok a nyomdai jelvények, amelyeken a nyomdászokat puttók helyettesítik. Változatos helyzetekben rajzolták meg őket a grafikusok: a nyomdagép hengerei közül kicsúszó papírvet szemlélik, a könyvkötő prés karját húzzák vagy azon ülnek, illetve a már elkészült könyveket cipelik.

*Charles Marpon et Ernest
Flammarion
(Párizs, 1865–1887)*

*Wilhelm Sebald
(Nürnberg, 1919)*

*Weisz Márton
(Budapest, 1915)*

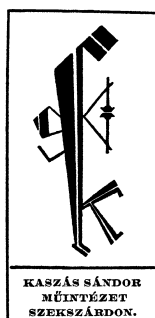

*Merkantil Nyomda
(Havas Ödön)
(Budapest, 1932–1935)*

A művészek fantáziájából olykor egészen egyéni ábrázolások is születtek, de ezek is mindig valamilyen klasszikus attribútum használatával teszik felismerhetővé a főszereplő kilétét. Az első három bemutatott példán a nyomdász legjellegzetesebb eszközeit, a festékezőlabdákat mutatja fel, míg a második kettőn már a labdákat helyettesítő hengert tart vagy gurít.

Löbl Dávid és Fia
(Budapest, 1936)

Kaszás Sándor
(Székeszárd, 1927)

Carl Flemming
(Glogau, 1872–1898)

Bíró Miklós (Budapest, 1929)

Turcsány Nyomda Kft.
(Budapest, 1937–1939)

A festékezőhengerek igen gyakran csupán önmagukban, emberi jelenlét nélkül töltik be szimbolikus funkciójukat a 20. századi nyomdai jegyekben. Legtöbbször a szedés festékezésére szolgáló zselatinhengert ábrázolják, de előfordul litográfiai (Fejér és Glatter), illetve a végletekig leegyszerűsített nyomóhenger is (Kultúra).

Faragó Sándor
(Szolnok, 1930)

Fejér és Glatter
(Budapest, 1914)

Nagy Károly és Társai (Debrecen,
1937)

Kultúra (Budapest, 1921)

Klein és Ludvig (Miskolc, 1914)

**UHRMANN
TIMIŞOARA**

Uhrmann (Temesvár, 1937)

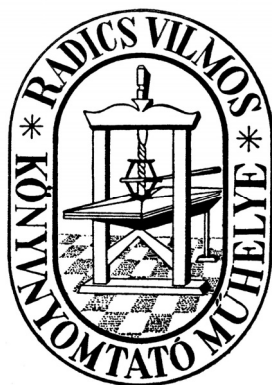

Somogymegyei Nyomda Rt. (Kaposvár, 1942)

Néhány 20. századi nyomda vezetője azonban ennél merészebb ikonográfiai újításra is vállalkozott: Jodocus Badius „forradalmi” lépéséhez hasonlóan ők is az üzemeikben használt legújabb technikai eszközöket szerepeltették jelvényeiken. Ilyen volt az immár teljes egészében vassajtó, illetve a Typograph szedőgép is. Ez utóbbi nem csupán látványos és könnyen felismerhető matricakosara miatt válhatott szimbólummá, hanem azért is, mert a 19–20. század fordulóján a legelterjedtebb szedőgéptípus volt Magyarországon. Ekkoriban ugyanis egy Linotype soröntőgép hozzávetőleg 7700 forintba, egy Monotype 15.000 német márkába, míg egy Typograph mindössze 3500 forintba került,¹³ és az ekkoriban megjelent reklámokban is kiemelten a „legolcsóbb, legegyszerűbb” jelzőkkel hirdették.¹⁴

*Government Printing Office
(Washington, 1912)*

Radics Vilmos (Budapest, 1946)

Uránia (Budapest, 1907–1909)

A legnagyobb változás azonban magának a nyomdásznak az alakjában következett be. A 20. századi jelvények immár nem a klasszikus, felgyűrt ingujjú, sajtónak feszülő legényt ábrázolják, hanem sokkal inkább egy jól képzett, köpenyt viselő műszaki szakembert. Az egyes munkakörök ugyan változnak, de ikonográfiai jellemzőik azonosak. A regális mellett álló sematikus vagy részletesen megrajzolt szedők, a festékezőhengerral dolgozó litográfus (Wiko), illetve a tégelyes sajtó (Gerő Zsigmond) vagy a gyorsajtó (Heisler és Kószol) lenyomatát ellenőrző gépmester mind-mind komoly tanulmányokat végzett szakember benyomását kelti. Ennek az új ábrázolástípusnak a tökéletes ihletője lehetett például Pápai Ernő nyomdatulajdonos, akit egyik alkalmazottja így írt le 1935-ben: „Ha megjelenik a szedőteremben tiszta fehér köpenyében, mindennap simára borotválva, órá igazán illik az a jelző: »úgy néz ki, mintha skatulyából vették volna elő«.”¹⁵

¹³ FRANK Lajos, *Szedőgépek*, Szekszárd, Molnár Mór, 1905, 99, 117, 133.

¹⁴ AUGENFELD M. Miksa, *A mesterszedés: Gyakorlati útmutatások a mestermunkák szedéséhez és nyomásához*, Gyoma, Kner Izidor, 1903, 16–17.

¹⁵ Pápai Ernő Műintézete huszonöt éves fennállásának megemlékezésére, Bp., a nyomda személyzete, 1935, 34.

Általános Nyomda, Könyv- és Lapkiadó Rt. (Budapest, 1934–1940)

Buschmann Ferenc könyvnyomdája (Budapest, 1907)

Röttig Gusztáv és Fia (Sopron, 1911)

Heisler és Kószol (Budapest, 1911–1917)

Wiko (Kassa, 1940–1943)

Gerő Zsigmond (Kaposvár, 1903–1906)

Az itt bemutatott új ábrázolástípusok mellett természetesen a 20. században is tovább él a Gutenberg-ikonográfia hagyománya. André Thevet közismert 1584-es fiktív portréja¹⁶ és annak széles körben elterjedt utánzatai – a történelmi hitelesség hiánya ellenére – egyértelműen a fekete művészet európai megalapítójára utalnak. Ezt a közkeletűvé vált ábrázolást számtalan 19–20. századi nyomdai jelvényen, betűöntődei kliséen, illetve nyomdai kellékeket gyártó cégek reklámjain is viszontláthatjuk.

A korabeli magyar szaklapokban rendszeresen találkozhatunk például a Rust J. H. és Társa betűöntőde és gépműhely hirdetéseivel, amelyen a Thevet-féle portré hű mása áll egy sajtó mellett. Ugyanezt az arcot láthatjuk viszont a Joseph Göbl által vezetett bukaresti Gutenberg-nyomda két jelvénytípusán,¹⁷ Németországban a Hofer testvéreknél (Saarbrücken, 1914),¹⁸ Julius Klinkhardtnál (Lipce, 1899),¹⁹ Lengyelországban Karl Prohaskánál (Cieszyn, 1882),²⁰ Magyarországon pedig Roth Antal nyomdászjegyén.²¹ Ezeket azonban itt nem mutatom be, hiszen nem hoznak semmilyen újdonságot, csupán egy jól bevált képi hagyományt használnak cégük gyors vizuális azonosítására.

Azaz egyet mégis, a szép szakáll kedvéért:

Karl Prohaska (Teschen, 1882)

¹⁶ André THEVET, *Les vrais pourtraits et vies des hommes illustres*, Paris, Veuve Jacques Kerver et Guillaume Chaudière, 1584, 514.

¹⁷ Grigore MANIU, *Importanța caracterului național în progresul omenesc*, București, tipografia «Gutenberg», Joseph Göbl, 1892 (OSZK Pol. g. 1045.ds.); George COȘBUC, *Dintr'ale neamului nostru*, București, tipografia «Gutenberg» Joseph Göbl, 1903 (OSZK P. O. rel. 170.qa.).

¹⁸ OSZK 106.530.

¹⁹ OSZK 52.999.

²⁰ OSZK Biogr 228m.

²¹ DOBÓ Ferenc, *Sportthorgászat*, Hódmezővásárhely, Roth Antal könyvnyomdája, 1932 (OSZK 127.634).